

Les burgesies i el poder a l'Espanya de la Restauració (1875-1900)

per Borja de Riquer i Permanyer*

La tercera taula rodona tenia com a títol «Poder económico y poder político en España hacia el cambio de siglo».¹ Ara es tractava d'avançar propostes de comprensió sobre les relacions entre les burgesies i el sistema polític establert a partir de l'any 1875. La reflexió, en aquest cas, es veia dificultada per la manca d'estudis de caràcter global sobre les burgesies espanyoles de l'època i per la fragmentació sectorial i territorial de la majoria de les anàlisis que s'han fet fins ara.²

Una de les primeres qüestions que s'havia de considerar era la d'avaluar fins a quin punt fou una realitat la coincidència política de les diverses burgesies espanyoles al voltant del règim de la Restauració. Quin va ésser el grau real d'integració i de participació en la vida política oficial i com s'articulà i com funcionà la relació entre els grups d'interessos econòmics i el poder polític? I d'ací sorgia una segona qüestió: com s'ha d'interpretar la manca d'unanimitat burgesa que s'aprecia ja els anys 1880 pel que fa a la política econòmica i que es reflectirà en enfrontaments parlamentaris, en contraposades campanyes de propaganda i en la creació de diferents organitzacions de defensa d'interessos? A què cal atribuir les diverses tàctiques de pressió envers el poder polític? A la inexistència d'uns partits i d'uns polítics amb capacitat i voluntat d'elaborar una política econò-

* Universitat Autònoma de Barcelona

1. Participaren a la taula rodona Àngel Bahamonde, de la Universidad Complutense, Ramir Reig, de la Universitat de València, Ignacio Arana, de la Universitat del País Basc, i Borja de Riquer, de la Universitat Autònoma de Barcelona. El curs, organitzat per la Universitat Internacional Menéndez Pelayo, es titulava «Las burguesías en el mundo contemporáneo», era dirigit per Jesús Millán i García-Varela i Pedro Ruiz Torres, i tingué lloc a València els dies 21-24 de setembre de 1992.

2. Tot reconeixent les limitacions i ambigüitats del concepte «burguesia», el considero el més operatiu en termes globalitzadors i, per tant, difícilment substituïble per un altre de similar. Per tant, en aquest article es consideren «burgesos» no sols el conjunt d'empresaris, homes de negoci i propietaris, sinó també els quadres dirigents de les empreses i els professionals més vinculats als interessos econòmics de la indústria, el comerç, les finances i les grans explotacions agràries. És a dir, el conjunt de grups socials que eren econòmicament els dominants dins la societat capitalista i que, a més, sovint gaudiren d'un *status* comú de representació política privilegiada dins el sistema liberal. Sobre la utilitat d'aquest concepte «de classe», *vid.* Josep FONTANA, *La burguesía española, entre la reforma y la revolución (1808-1868)*, dins Julio VALDEÓN (ed.), *Revueltas y Revoluciones en la Historia* (Salamanca 1990), ps. 125-133.

mica d'«entesa nacional» de totes les burgesies? O és que els desequilibris territorials de la vida econòmica espanyola havien donat com a resultat uns interessos burgesos força divergents que impedièn bastir un projecte de política econòmica realment unitari?

Una altra qüestió era saber com variaren i en què les relacions entre poder polític i burgesies arran del desastre colonial de final de segle. Com fou que la crisi del 98, que era eminentment política, i no pas social ni econòmica, acabà provocant «l'escissió nacionalista» de la burgesia catalana? Com fou que davant la gairebé unànime exigència de regeneració de l'estat tan sols el moviment de protesta que sorgí a Barcelona acabà tenint una clara eficàcia política?

La Restauració, lloc d'encontre de les burgesies

Tal vegada hom podria començar amb una afirmació òbvia i un xic contundent: el 1875 la burgesia a Espanya havia deixat de ser «revolucionària». I això és important de retenir, ja que, a diferència del que havia passat abans, després de la perturbadora experiència del Sexenni sembla evident que van desaparèixer sectors burgesos d'importància interessats a promoure la mobilització popular amb la finalitat d'imposar canvis polítics.

Dit això, no cal repetir ací les característiques fonamentals de la nova situació política, però sí que cal destacar els aspectes bàsics de com s'establí la cohesió burgesa al voltant del règim canovista. El 1875 hi havia un ampli acord burgès en la necessitat de configurar un sistema polític d'ordre i d'autoritat davant les aspiracions revolucionàries de les classes subalternes.

Per als sectors benestants era clar que la consolidació de la societat dels propietaris passava per la creació d'un sistema estable que permetés la participació de totes les fraccions burgeses, que creés un consens mínim, mitjançant l'establiment d'un joc polític reservat exclusivament als conservadors i als més «respectables» dels antics revolucionaris del 68. Calia, doncs, no sols consolidar uns partits que cobrissin un ampli aspecte de les aspiracions burgeses, sinó també dissenyar una forma de canvi en el govern que no fos traumàtica ni desestabilitzadora, com ho havia estat durant l'època isabelina. I per això era fonamental refer la deteriorada capacitat arbitral de la monarquia i convertir la corona en la peça clau del funcionament del nou sistema polític.

És pertinent també destacar alguns aspectes centrals del funcionament del sistema polític de la Restauració. Així, cal tenir present que el caràcter excloent del règim, la desitjada, i en bona mesura aconseguida, desmobilització de l'electorat i l'escassa efectivitat i representativitat dels partits dinàstics van acabar reforçant el poder mitjancer de la corona i van fer que «*la confianza real continuara teniendo tanta importancia o más que la confianza parlamentaria*».³ Però la corona ja no era, com havia estat fins al 1868, un actor efectiu dels canvis polítics, sinó que, tal com l'entenia Cánovas del Castillo, deuria ésser un instrument d'estabilitat i d'integració «nacional»; el rei, per tant, esdevenia un poder

3. Juan Pablo FUSI, *Jefatura del Estado y del Gobierno*, ponència presentada al «Primer Congreso de Historia Contemporánea» (Salamanca, abril de 1992), p. 11.

harmònic i arbitral no partidista. Així, ja des del 1875, el consell de ministres passa a ser, molt més que no pas la corona, l'element bàsic de l'acció —aquesta sí, partidista— governamental i el seu president serà la peça clau de tot el procés polític i administratiu del país. Això anava vinculat, a més, amb el control del parlament, perquè la regla d'or del sistema canovista fou que el govern no depengués de les corts, sinó que, a l'inrevés, les corts fossin unes subordinades del govern que les havia fabricat.

Ara bé, la qüestió de la natura o el caràcter social del règim de la Restauració ha estat, i és encara, objecte de controvèrsia, sobretot pel que fa a les relacions entre poder polític i interessos econòmics. Avui ja són ben paleses les insuficiències de les interpretacions més extremes, que o bé defensaven l'existència d'un bloc de poder hegemonitzat per una minoria, l'oligarquia financera-terratinent,⁴ o bé sostenien la tesi de l'autonomia dels polítics respecte als interessos econòmics i de l'escàs èxit dels intents dels homes de negocis per influir sobre els governs.⁵ Davant d'això, penso que cal analitzar el sistema de la Restauració sortint de la cotilla que li han posat els estudis sobre oligarquies, eleccions, cacics i amics polítics, i contemplar-ho tot des de perspectives molt més àmplies, cercant models explicatius pluridimensionals que estudiïn les interrelacions que existien entre la societat, l'economia i els mecanismes de poder i de domini.⁶

Algunes de les aportacions més recents sobre el personal polític permeten caracteritzar molt millor la classe dominant del moment i afirmar que foren totes les fraccions burgeses, i no exclusivament les oligarquies, les que es beneficiaren del que significava el sistema de la Restauració —restabliment de la disciplina social i estabilitat política— i que, a més, totes eren també presents, de diverses maneres, en la mateixa vida política oficial.⁷ Perquè el sistema de la Restauració, en l'inicial disseny canovista, havia d'ésser més que cap altra cosa l'espai del compromís polític de les fraccions burgeses. I aquesta entesa tindria èxit si hom prioritzava allò que les unia davant els seus antagonistes socials i si es negociaven i es pactaven les possibles divergències.

Ara bé, el funcionament pràctic del sistema polític no acabà afavorint gaire

4. Tesi defensada per Manuel Tuñón de Lara, especialment a *La burguesia y la formación del bloque de poder oligárquico: 1875-1914*, dins *Estudios sobre el siglo XIX* (Madrid 1974).

5. Argumentació desenvolupada principalment per José VARELA ORTEGA, *Los amigos políticos. Política, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875-1900)* (Madrid 1977), *El proteccionismo de los trigueros castellanos y la naturaleza del poder político en la Restauración*, «Cuadernos Económicos de ICE» (1978), ps. 7-60, i més darrerament a *Burocracia y oligarquía. El equilibrio de intereses en la Restauración*, ponència presentada al col·loqui «Entre el liberalismo y la democracia. Estudio comparativo de las sociedades meridionales» (Gijón 1987).

6. Vid. les suggeridores reflexions que sobre aquesta qüestió fa Carlos FORCADELL, *De la Revolución democrática a la Restauración*, ponència presentada al «Primer Congreso de Historia Contemporánea» (Salamanca, abril de 1992), així com ÀNGELS SOLÀ, *Informe, críticas i suggeriments a l'entorn de la historiografia sobre la burguesia catalana del segle XIX*, «Afers», núm. 16 (1993).

7. Vid., per a l'exemple, l'article de Manuel MARTÍ, *Las raíces sociales del comportamiento político en la Restauración. Análisis de una élite política provinciana (Castellón de la Plana, 1875-1891)*, «Estudios de Historia Social», núms. 54-55 (1992); també l'article de Celia CAÑELLAS i Rosa TORÁN, *La representación política de Barcelona bajo el signo caciquil*, «Historia Social», núm. 11 (València 1991), ps. 97-124; i el llibre de Carmelo ROMERO, *Soria 1860-1936. Aspectos demográficos, socio-económicos, culturales y políticos* (Sòria 1981).

la integració dels diferents interessos burgesos en un únic i àmpliament acceptat programa polític i econòmic a llarg termini. I això fou així perquè el parlament espanyol era un conglomerat força heterogeni de diputats, poc acoblats i disciplinats pels partits, ja que aquests tenien una molt escassa cohesió ideològica. El problema de fons estava en el fet que els partits dinàstics de la Restauració eren, bàsicament, uns llocs d'encontre molt conjunturals; eren uns grups constituïts, enfortits i afeblits per les circumstàncies especials de cada moment; eren, de fet, unes coalicions de tendències diverses, amb molts personalismes i lideratges, i amb les seves xarxes d'influència, i no pas el resultat d'una coincidència ideològica ni d'una afinitat política coherent. Això explica els fàcils i constants canvis de partit protagonitzats per molts dels dirigents dinàstics i la més gran unitat i disciplina de les fraccions personalistes.

Per això a les corts espanyoles durant la Restauració trobarem unes èlits polítiques relativament heterogènies, tant pel que fa a la procedència com a la representativitat: des de notables i cacics locals, a servils membres de les fraccions personalistes dels partits, passant per un important bloc de representants dels diversos grups d'interessos econòmics. Hi havia molt pocs diputats que anaven a les corts en funció del seu acord amb un hipotètic projecte de política d'estat.

La varietat de procedències i de representativitats féu que la vida política i, sobretot la parlamentària, fos molt poc articulada i, com a resultat d'això, que hi hagués un sistema de partits feble malgrat les aparences. Aquestes insuficiències de la vida política, a més de l'origen «encasellat» d'una bona part dels diputats, féu que el parlament espanyol no aconseguís, fins a la segona dècada del segle XX, començar a independitzar-se dels governs i a tenir una vida i una representativitat pròpies. El sistema de partits de la Restauració era tan desarticulat i tan poc representatiu que no arribà mai a tenir prou autonomia i força com perquè les corts s'emancipessin de les intromissions del govern i de la mateixa corona.

Les diverses tàctiques burgeses

L'escassa capacitat d'integració dels partits dinàstics i el restringit funcionament del sistema polític afavorí que les diverses burgesies acabessin elaborant tàctiques particulars per a defensar els seus interessos no sols al parlament, sinó també davant l'administració. Sorgeix, així, la qüestió dels límits reals de les diversitats existents entre les burgesies. Una línia d'aproximació a aquest fenomen seria la de considerar si, tal vegada, fou durant aquesta primera etapa de la Restauració, fins al 1898 per exemple, que incrementaren més les diversitats i les heterogeneïtats internes de la burgesia espanyola. Però això s'hauria produït no tan sols com a resultat de la més gran estratificació i jerarquització interna, amb la creació d'una alta burgesia que tendia a la multiplicitat d'activitats i a simultaniejar diverses estratègies inversores, sinó sobretot per l'ampliació i la consolidació de diversos grups vinculats a interessos molt sectorials i molt regionalitzats, tant en el món de la producció industrial, agrària i minera com de la propietat urbana, del comerç, de les finances i dels serveis.

Les limitacions estructurals del procés d'articulació de la societat burgesa a

Espanya comportà, com era lògic, un creixement capitalista no uniforme que acabà propiciant dinàmiques i polítiques burgeses de caràcter local. Els desequilibris econòmics territorials s'incrementaren durant el darrer terç del segle XIX a causa de la ràpida vertebració del mercat, provocada per la construcció de la xarxa ferroviària, i del caràcter molt accelerat i local d'alguns processos industrialitzadors, com ara el biscaf. I tot això donà com a resultat la consolidació de vies de desenvolupament capitalista molt diverses amb formes variades.

La precària integració social de l'Espanya de la Restauració va fer de la localitat, de la comarca o com a màxim de la província, i no pas de la «nació espanyola», l'àmbit primari de la vida social i política, i per això els grups d'interessos, fortament localitzats, pugnaren per tenir una presència pròpia, i no pas delegada en els polítics, en la vida parlamentària. Així, cap als anys 1880-1890 els centres de decisió polítics de les burgesies espanyoles tendiren a concentrar-se en les corporacions econòmiques d'abast local-regional, que amb la seva acció havien esdevingut uns autèntics grups de pressió.

Però per entendre la significació social d'aquesta actitud política burgesa caldria situar l'anàlisi en el terreny dels conflictes socials i polítics i, per això, en l'estudi dels processos especials de formació de les mateixes classes. Hauríem de seguir una línia de recerca més política que no pas sociològica que contemplés la política com una clara manifestació dels antagonismes socials. Perquè es comprèn millor l'evolució política de les diverses burgesies espanyoles, i la raó de les seves tàctiques, si ho fem no sols des de la perspectiva dels seus exclusius interessos econòmics, sinó també analitzant els conflictes locals en què estaven immerses i veient les peculiaritats de les societats que volien dominar i representar. La grandària de la ciutat, el seu grau d'industrialització, el predomini d'un sector o l'existència d'una economia més diversificada, i el nivell de vinculació amb els interessos agraris del seu entorn, foren, entre d'altres, elements condicionadors del caràcter del domini econòmic i del tipus d'influència social i política de les burgesies.

L'activitat política exercida per les minories dirigents burgeses estava íntimament vinculada a la visió que aquests grups tenien de com havia d'estar organitzada la societat. Les diferències que trobem en els comportaments dels representants polítics dels grups burgesos de Barcelona, Bilbao, Madrid, Valladolid o València, posem per cas, han d'ésser explicades estudiant aquests grups, des de la seva formació fins a la seva consolidació, i veient-los com el resultat d'unes particulars i, en bona mesura diferenciades, experiències històriques. El caràcter tan variat de la conflictivitat política i social existent en aquestes ciutats i les singulars solidaritats i antagonismes classistes creats conduïren a cada lloc a l'articulació d'unes tàctiques burgeses locals pròpies: ens trobem, així, amb diverses vies per assegurar el domini social, per aconseguir difondre i consensuar l'opció econòmica predominant —sigui la industrialista, basada en la producció de béns de consum, en la indústria pesant, en la mineria o en l'exportació agrícola. Això portava, lògicament, a la configuració de tàctiques peculiars, a la creació de xarxes i d'instruments de relació social particulars per tal de controlar les institucions de poder i de representació locals i per difondre uns valors propis, suposadament cohesionadors i integradors. És a dir, la voluntat de privilegi econòmic i d'hegemonia social i política de les burgesies espanyoles, si més no de les més ac-

tives i poderoses, acabà traduint-se en vies diverses d'actuació local en funció del caràcter diferent i de la força dels sectors oposats al domini burgès.

Però també és cert que, en alguns casos, aquesta actitud «autònoma» burgesa responia a un replegament tàctic cap a la realitat local. Això reflectia, sens dubte, un cert possibilisme polític, motivat per una escassa incidència sobre les direccions dels partits dinàstics, o bé era un signe d'impotència i de reduïda projecció exterior. Hi hagué, de tota manera, estratègies locals que fins i tot portaren alguns grups burgesos a donar suport a opcions polítiques de fora del sistema, com ara el republicanisme possibilista. El fet de prioritzar l'establiment d'un consens social local que servís per donar suport al model econòmic propi podia portar alguns sectors emprenedors del món dels negocis a militar en el republicanisme moderat; són els coneguts casos de Castelló, Reus, Alacant i Osca.⁸

Ara bé, aquestes diverses trajectòries polítiques que ens presenten la burgesia com un grup poc cohesionat, dividit i, fins i tot, enfrontat, defensant interessos econòmics i polítics diversos, eren possibles perquè l'ordre social estava plenament garantit. Les característiques del règim de la Restauració, ja descrites abans, asseguraven que no hi havia cap perill de revolució social, cosa que sí que hauria exigint una acció unificada de les burgesies. Consolidat, per tant, l'ordre social, sí que podien desenvolupar-se diverses trajectòries autònomes de les diferents burgesies.

El protagonisme dels grups de pressió

Avui disposem de més aproximacions de caràcter sociològic sobre l'acció dels grups de pressió i les seves relacions amb el poder polític que no pas estudis fets des de la perspectiva de la història social, econòmica i política. Podem dir ben bé que tot just es comencen a estudiar les relacions entre els grups d'empresaris i l'administració i com fou que es produí la transformació dels grups d'interessos en autèntics grups de pressió.⁹ Durant la dècada dels vuitanta i el començament dels noranta aparegueren una sèrie de factors que reforçaren la necessitat d'un associacionisme empresarial que actués en defensa dels interessos dels grups econòmics davant el govern i el parlament. L'abast de la crisi econòmica, la disparitat de criteris sobre la política comercial, els projectes de reforma de la fiscalitat, l'emergència de la conflictivitat i de les reivindicacions obreres i els debats sobre la necessitat d'una legislació social foren, sens dubte, uns estímuls per al reagrupament associatiu burgès.

8. Manuel MARTÍ, *Cossieros i anticossieros. Burgestia i política local: Castelló de la Plana (1875-1891)* (Castelló 1985), i també *Resistència, crisi i reconstrucció dels republicans valencians durant la Restauració (1875-1891)*, «Recerques», núm. 25 (1992); Àngel DUARTE, *Possibilistes i federals. Política i cultura republicana a Reus (1875-1899)* (Reus 1991); Rosa Ana GUTIÉRREZ LLORET, *El republicanismo en Alicante durante la Restauración* (Alacant 1989); Carmen FRÍAS CORREDOR, *Liberalismo y republicanismo en el Alto Aragón. Procesos electorales y comportamientos políticos, 1875-1898* (Osca 1992).

9. Convencionalment s'entén per grups d'interessos les associacions de defensa dels objectius econòmics concrets d'un sector sense que existeixi una acció específica sobre els poders públics. Els grups de pressió es formen quan els grups d'interessos actuen, fins i tot políticament, per tal d'obtenir de l'administració i del parlament el màxim de beneficis.

Les darreres recerques publicades ens mostren que les principals mesures econòmiques que s'adoptaren durant aquests anys de la primera Restauració no sortiren espontàniament i directament de la classe política dinàstica, sinó que sempre foren el resultat de la pressió dels grups d'interessos, amb la qual cosa la famosa tesi de la «neutralitat» de l'estat queda fortament qüestionada. Serrano Sanz ha explicat prou bé que el viratge proteccionista dels anys 1890-91 fou el resultat de les successives pressions, encara que no sempre coordinades, i fins i tot sovint contradictòries, fetes pels bladers castellans, els fabricants tèxtils catalans, els siderúrgics i els navilers biscaïns i les companyies mineres asturianes.¹⁰

Així, comencem a conèixer l'acció col·lectiva dels grups de pressió davant del poder polític, la seva capacitat per modificar el marc legislatiu, per imposar mesures protectores dels seus interessos o per retallar la fiscalitat. I sabem que a poc a poc elaboraren autèntiques estratègies per tal de tenir capacitat de pressió sobre els polítics i així maximitzar els seus guanys.¹¹ Les investigacions fetes fins

10. José Ma. SERRANO SANZ, *El viraje proteccionista en la Restauración. La política comercial española, 1875-1895* (Madrid 1987).

11. D'entre els ja nombrosos estudis sobre els grups de pressió cal destacar els següents: J. AGUIRREAZKUENAGA, J. R. URQUIJO, S. SERRANO i M. URQUIJO, *Trayectorias de la élite parlamentaria vasca durante la crisis del Antiguo Régimen, 1808-1876*, dins *Las élites en la España Contemporánea*, «Historia Contemporánea», 8 (Bilbao 1992), ps. 177-191. Ignacio ARANA PÉREZ, *La Liga Vizcaína de Productores y la política económica de la Restauración (1894-1914). Relaciones entre el empresario y el poder político* (Bilbao 1988). Ángel BAHAMONDE, J. A. MARTÍNEZ i F. DEL REY, *La Cámara de Comercio e Industria de Madrid, 1887-1987. Historia de una institución centenaria* (Madrid 1988). Soledad BENGOCHEA, *Parronal catalana, corporativismo y crisis política, 1898-1923*, tesi doctoral (Universitat Autònoma de Barcelona 1991). Montserrat BRAVO, *Los parlamentarios catalanes y la polémica arancelaria, 1886-1890*, treball de 9 crèdits (Universitat Autònoma de Barcelona 1989). Celia CAÑELLAS i Rosa TORÁN, *El capitalismo financiero y la clase política barcelonesa entre 1876 y 1923*, «Historia 16», núm. 110 (Madrid 1991). Teresa CARNERO, *Economía y poder político en el País Valenciano, 1870-1914*, «Debats», núm. 8 (València 1984). Teresa CARNERO, *Elite gobernante dinástica e igualdad política en España, 1898-1914*, dins *Las élites en la España Contemporánea*, «Historia Contemporánea», núm. 8 (Bilbao 1992), ps. 35-73. Luis CASTELLS, *Modernización y dinámica política en la sociedad guipuzcoana de la Restauración, 1875-1915* (Madrid 1987). Santiago DE LA HOZ, F. J. MONTÓN, J. A. PÉREZ i R. RUZAFÁ, *Características y evolución de las élites en el País Vasco, 1898-1923*, dins *Las élites en la España Contemporánea*, «Historia Contemporánea», núm. 8 (Bilbao 1992), ps. 107-141. Fernando DEL REY REGUILLO, *Proprietarios y patronos. La política de las organizaciones económicas en la España de la Restauración (1914-1923)* (Madrid 1992). Francisco ERICE, *La burguesía industrial asturiana (1855-1920)* (Oviedo 1980). Antonio ESCUDERO, *El lobby minero vizcaíno*, «Historia Social», núm. 7 (València 1990), ps. 39-68. Juan LINZ, *Política e intereses a lo largo de un siglo en España, 1880-1980*, dins M. PÉREZ i S. GINER (eds.), *El corporativismo en España* (Barcelona 1988). Jordi MALUQUER DE MOTES, *El ascenso de la burguesía industrial: el caso catalán*, dins M. CERUTTI i N. VELLINGA, *Burguesía e Industria en América Latina y Europa Meridional (1834-1936)*. María Ester MARTÍNEZ QUINTEIRO, *Empresarios y formas organizativas (1834-1936). Reflexiones historiográficas y metodológicas*, «Jornadas sobre Metodología y fuentes para el estudio de las élites en España (1834-1936)» (Burgos, Sedano, 1991). Conxita MIR (ed.), *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració, 1875-1923* (Lleida 1989). Manuel MONTERO, *Mineros, banqueros y navieros* (Leioa 1990). Joan PALOMAS, *Els parlamentaris catalans i la lluita pel proteccionisme, 1881-1885*, treball de 9 crèdits (Universitat Autònoma de Barcelona 1989). Ramir REIG, *Blasquistas y clericales. La lucha por la ciudad de Valencia en 1900* (València 1986). M. SELLES, *El poder a través dels grups de pressió: estudi d'un cas. El Foment de Treball Nacional, 1914-1923*, tesi doctoral (Universitat de Barcelona 1991). Jesús Ma. VALDALISO, *Política económica y grupos de presión: la acción colectiva de la Asociación de Navieros de Bilbao*, «Historia Social», núm. 7 (València 1990), ps. 69-103.

ara constaten que la pressió dels interessos empresarials sobre els governs i els parlaments espanyols tingué una efectivitat molt alta a llarg termini, uns 20-30 anys. Aquesta generalització caldria, lògicament, matisar-la per sectors i per etapes, però és ben certa. Així, l'èxit polític de l'acció dels grups de pressió demostra que aquests no eren impotents davant l'estat. Fins i tot es pot ben dir que les grans línies, i sobretot els viratges, de la política econòmica durant la Restauració s'han d'explicar i d'entendre com el resultat de l'acció dels grups de pressió sobre l'estat. Però sovint les campanyes per tal d'aconseguir imposar criteris propis provocaven la resposta dels qui es consideraven perjudicats en els seus interessos. L'acció específica dels diversos grups de vegades acabaven significants pressions contradictòries sobre els governs, la qual cosa generava no pocs problemes polítics. Hi haurà moments de grans discrepàncies i enfrontaments entre interessos contraposats, ja que en tots els grups de pressió s'observa una clara tendència a prioritzar els seus beneficis a curt termini, obtenir de l'estat el màxim d'avantatges o protecció i deixar de banda les possibles repercussions que aquestes mesures poguessin tenir en el conjunt de l'economia del país a un termini mitjà i llarg. Semblava consubstancial a les burgesies espanyoles d'aquesta etapa, i tal vegada de les de tot arreu, el desig de maximitzar els beneficis a curt termini, tot i que sovint aquesta pretensió s'emascarés sota un discurs que pretenia identificar els seus beneficis amb els del conjunt del país. De tota manera, els interessos divergents de les burgesies espanyoles acabaven unificant-se i coincidint en moments especialment difícils de crisi econòmica, com durant l'etapa 1889-1891, on se cercà un objectiu mínim comú.

Però també el fet que els interessos econòmics estiguessin força sectorialitzats i regionalitzats explica el fracàs dels moviments i de les organitzacions que pretenien coordinar i representar el conjunt de les burgesies. Així, les primeres lligues de contribuents, creades ja durant el Sexenni i que prengueren una nova volada a finals de la dècada de 1870-1880, no aconseguiren constituir-se un autèntic grup de pressió, ja que no passaren d'ésser un moviment de protesta amb un programa força limitat —centrat exclusivament en la fiscalitat— i sense cap ambició de proposta econòmica més àmplia a causa de les greus discrepàncies que la mateixa qüestió proteccionista provocava en el seu si.

Molt més significatiu fou encara el fracàs de la Liga Nacional de Productores de l'etapa 1894-1896 com a intent d'agrupar les diverses burgesies industrials espanyoles. Llavors sí que s'evidencià el caràcter conjuntural dels punts d'unitat i unes rivalitats profundes derivades dels diferents interessos dels grups, cosa que ha fet que la Liga hagi estat qualificada de «*teatro a la vez de concentración y de rivalidades de las burguesías industriales españolas*».¹²

Les burgesies espanyoles actuaven llavors en funció dels seus interessos sectorials i locals i crearen organitzacions de defensa que tingueren un àmbit d'ac-

12. Vid. Ignacio ARANA, *El movimiento patronal catalán y la Liga Nacional de Productores (1894-1899): Convergencias y divergencias entre las burguesías catalanas*, comunicació presentada al Congrés «Catalunya i la Restauració» (Manresa, maig de 1992). Segons Arana, el Foment del Treball Nacional es mostrà reticent i, fins i tot, hostil a la Liga, ja que hi veia un rival perillós que podia fer-li perdre el protagonisme en el moviment de defensa dels interessos industrials. La concepció de caràcter federalista de la Liga Nacional propugnada pel Foment topà amb el model més centralista defensat per altres grups regionals, especialment pels bascos de la Liga Vizcaína de Productores.

tuació també local, o com a màxim regional. La molt tardana consolidació funcional d'associacions econòmiques que incloguessin grups de tot l'estat, fins a la segona dècada del segle XX, és una mostra ben palesa de la lenta articulació de les burgesies espanyoles.

Ara bé, per què els polítics afavorien els interessos dels grups de pressió? La resposta és senzilla: els uns ho feien perquè estaven estretament vinculats als mateixos grups i, fins i tot, eren empresaris o propietaris que havien estat elegits diputats o senadors per tal de defensar d'aquells determinats interessos. A més, cal recordar la presència directa de representants dels grups d'interessos econòmics —associacions empresarials, cambres de comerç, associacions de propietaris rurals, etc.— en diverses institucions públiques reguladores de la política econòmica, com ara les juntes de valoracions o les comissions consultives.

També molts altres polítics, sense estar directament vinculats als grups d'interessos, sí que estaven disposats a donar-los suport per tal d'aconseguir un benefici personal, ja fos de caràcter polític o fins i tot econòmic.¹³ Finalment, hi havia «els amics polítics», és a dir, aquells homes necessitats del suport dels grups d'interessos per continuar exercint sense problemes la seva representativitat política, per consolidar la seva influència social i el seu prestigi en el seu país o localitat, o per tenir força dins el seu partit o fracció.

Així, mentre que a Anglaterra, a França i a Alemanya s'observa que durant la segona meitat del segle XIX disminueix la participació dels homes de negocis als parlaments, contràriament a Espanya, com també a Itàlia, aquesta presència s'incrementa;¹⁴ sobretot durant la primera etapa de la Restauració hom pot comprovar el gran interès que tenen els grups de pressió per tenir els seus homes, i fins i tot els mateixos empresaris, dins el parlament quan s'han de prendre mesures de gran transcendència econòmica.

El cas de la burgesia catalana

Josep Fontana i Pere Pascual han plantejat amb claredat les raons del fracàs del model econòmic i polític que per al conjunt espanyol havia elaborat la burgesia catalana a mitjan segle XIX.¹⁵ La proposta va fer aigües durant els anys 1860 i això explica, en part, que l'escepticisme davant la política dels partits isabelins —moderats, unionistes i progressistes— acabés produint una mena de deserció dels burgesos catalans de les polítiques governamentals. Aquesta és una primera con-

13. Així, per exemple, els diputats bascos Antonio Comín, F. de la Iglesia i J. L. de la Torre cobraven entre 1.500 i 3.000 pessetes anuals del Círculo Minero de Vizcaya per defensar els interessos d'aquesta corporació (*vid.* Antonio ESCUDERO, *op. cit.*, p. 50).

14. La França de la Tercera República, com ha constatat Christophe Charle, sembla passar un procés totalment oposat a l'espanyol. Allà es produí una reconversió del tipus d'influència de les èlits econòmiques sobre el poder polític a causa de la progressiva decadència del vell sistema de predomini dels notables en benefici d'un model fonamentat en la delegació i en la més gran representativitat dels partits polítics (*vid.* Christophe Charle, *Les élites de la République, 1880-1900* [París 1987], especialment p. 441).

15. Josep FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868*, vol. v de la *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre VILAR (Barcelona 1988), especialment les ps. 332-336 i 453-464; Pere PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle xix. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic* (Barcelona 1990).

sideració que cal retenir: no hi haurà equivalència entre el creixent pes social i el dinamisme econòmic de la burgesia de Catalunya i la seva reduïda presència en els òrgans de decisió de la vida política. La seva escassa influència política es pot constatar, a més, veient la migrada presència de catalans en els governs com a ministres o com a directors generals, o en la mateixa direcció dels partits espanyols.

Tal vegada la gran excepció fou l'etapa del Sexenni, però aquest fou un moment en què es palesà clarament una diversitat d'actituds en els burgesos catalans davant el caràcter de la mateixa revolució del 1868. Així, al costat de la inicial participació en la nova experiència política d'alguns membres de sectors benestants, partidaris d'un sistema polític més obert, que donés suport explícitament als seus interessos i que fixés uns nous mecanismes de domini social basats en un consens social més ampli, trobem també l'escepticisme i la reticència política de la majoria dels sectors més conservadors de la burgesia, atemorits pel caràcter democràtic del canvi polític.

L'experiència del Sexenni fou finalment negativa per a la majoria dels burgesos catalans. El marc democràtic obert per La Gloriosa havia permès el desenvolupament d'una sèrie de processos que havien acabat desestabilitzant el seu ordre social: gran protagonisme popular, creixent força política i electoral del republicanisme federal, reorganització i expansió de l'obrerisme, àmplia difusió d'ideologies que qüestionaven uns valors tan «bàsics» com la propietat, la religió, la família i la monarquia, reparició del conflicte carlí, desintegració «moral» i inoperància militar i repressiva de l'exèrcit, viratge lliurecanvista de la política econòmica, aparició del problema colonial cubà, etc. Totes aquestes amenaces socials, econòmiques i polítiques portaren als burgesos catalans, sobretot a partir de la proclamació de la República, el 1873, a donar un clar suport a les forces que conspiraven a favor de la restauració d'ordre social.

Però amb la Restauració els sectors més representatius de la burgesia catalana es replegaren cap a un ideologisme conservador força doctrinari, persistiren en una política eminentment defensiva, de queixes i crítiques davant el que qualificaven de perillós pragmatisme governamental. Davant l'opció d'integració burgesa de Cánovas, una bona part dels sectors benestants catalans es tancaren tot emfasitzant un estret corporativisme. Aquesta actitud retreta i reticent accentuà encara més l'escassa projecció de la burgesia catalana vers la política espanyola i palesà la seva incapacitat per construir cap projecte polític per al conjunt d'Espanya.

El tancament defensiu motivà també l'elaboració de propostes de gran intransigència ideològica davant les doctrines considerades disgregadores de la societat. La reivindicació d'un estat fort anà acompanyada d'una insistent propaganda a favor de pràctiques tutelars amb els treballadors i de propostes paternalistes en les quals l'Església Catòlica havia de fer un paper clau. En aquest terreny serà significativa la insistència en el no intervencionisme del govern en matèria socio-laboral tot reclamant l'exclusiva competència de l'esfera privada sobre la pública en les relacions contractuals obrers-amos.

La nul·la capacitat integradora d'aquesta opció ultraconservadora en una societat tan polaritzada i conflictiva com la catalana conduí a la constant apel·lació a la fermesa repressiva governamental, la qual cosa significava una contradicció amb les aïllacionistes pretensions inicials, ja que incrementava la

dependència del poder. Així, durant anys hi hagué el clar predomini d'una actitud clarament defensiva, força crítica amb el sistema i els polítics oficials. Una bona part de la burgesia catalana féu de la defensa del proteccionisme, de l'ordre social i de l'oposició al reformisme jurídic, fiscal i administratiu, els principals punts d'actuació i de propaganda.

Conscient que, malgrat ésser el grup econòmic més consolidat d'Espanya, estava exclosa de les prioritats de la política econòmica i de no tenir gaire incidència en la direcció dels partits dinàstics, la burgesia catalana s'afanyà a configurar un important grup de pressió. Cercà uns canals propis de comunicació amb el poder per tal d'aconseguir mesures de política econòmica favorables als seus interessos.

És en aquest context que hom pot apreciar el protagonisme de les corporacions econòmiques catalanes i la seva tendència a esdevenir grups de pressió i a actuar com a tals, però cercant un bloc català compacte en moments més crítics, com ara les campanyes proteccionistes. Els grans protagonistes de tota aquesta acció i pressió foren les corporacions d'industrials, per la seva lluita a favor d'una política comercial proteccionista, i molt especialment el Foment del Treball Nacional, institució constituïda el 1889 després d'un procés de progressives fusions de corporacions. En el procés de formació del Foment hom pot simbolitzar perfectament l'evolució de l'associacionisme econòmic català des del vell model quasi gremial, basat en la defensa puntual i tancada d'interessos específics d'un sector, cap a una corporació que propugnava un programa doctrinal de proteccionisme integral amb la voluntat d'unir tots els sectors econòmics catalans. Aquest desig globalitzador del Foment es manifestà no sols en la diversificació de les seves seccions i en l'increment dels seus afiliats —fins a arribar a uns 3.000—, sinó també en les bones relacions i l'acció conjunta amb la majoria de les associacions econòmiques catalanes, fossin industrials, comercials o agràries.

Durant els anys 1880-1890 les corporacions econòmiques catalanes, i molt especialment el Foment, difongueren un discurs que emfasitzà la defensa dels interessos dels productors, és a dir, dels que generaven riquesa, davant els no productors —especuladors, rendistes i buròcrates—, aquells que podien, fins i tot, impedir la creació de més riquesa. I centraren les crítiques més dures en els polítics que defensaven els interessos dels sectors considerats no productius.

Les associacions econòmiques catalanes faran una clara defensa d'interessos corporatius davant el que sovint era qualificat d'ofensives fiscalitzadores o lliurecanvistes dels governs, i per això fou constant el recurs a discursos amb pre tensions interclassistes, a cercar solidaritats verticals davant l'administració, i a la identificació dels seus interessos, els dels «productors catalans», amb els del conjunt de Catalunya.

Així, la lluita pel proteccionisme es va convertir en un aglutinant de diversos sectors socials i corporatius catalans i en una mena de plataforma d'expressió pública d'oposició a uns suposats greuges contra la col·lectivitat catalana. Les mobilitzacions proteccionistes varen resultar decisives per difondre la creença que els catalans eren els més moderns, els més productius i els més europeus dels espanyols.

La projecció conjunta de les corporacions catalanes vers la política espa-

nyola féu que Foment fos cada cop més vist i considerat com el representant del conjunt d'interessos econòmics de Catalunya. Però la seva fórmula de protecció integral fracassà com a intent per cohesionar els diversos sectors productors espanyols, ja que mai no fou vista com una proposta d'integració, tot i que el discurs que la justificava era més a prop d'un nacionalisme econòmic espanyol que no pas del simple proteccionisme sectorial.

Polítics mediatitzats pels grups de pressió

Dels darrers estudis sobre els polítics elegits a Catalunya durant la primera etapa de la Restauració se'n desprèn que difícilment se'ls pot qualificar d'homes del govern, pel fet d'ésser sovint el fruit de l'*encasillado* o de ser uns subordinats dels cacics. No, una de les primeres constatacions que hom es fa respecte als diputats elegits a Catalunya és que era força reduïda la presència de gent de fora del país i que predominaven els parlamentaris amb un cert arrelament local i comarcal.¹⁶ No hi havia, per tant, una classe política catalana uniforme ni majoritàriament relacionada amb clientelismes polítics, sinó que s'aprecia una diversitat econòmica i social notable: així, trobem com a parlamentaris elegits a Catalunya des de membres de les famílies més rellevants de l'alta burgesia financera fins a comerciants mitjans, professionals liberals, terratinents, propietaris de finques urbanes o petits i grans fabricants. Aquesta diversitat social era encara més accentuada en els àmbits de representació provincial i municipal.¹⁷

Els polítics dinàstics catalans eren conscients de la seva reduïda representativitat i del fet que no podien estar al marge, i menys encara en contra, dels grups d'interessos i per això es veïeren forçats a fer actuacions força peculiars. Sovint hagueren de fer seves les reivindicacions econòmiques de les corporacions i també, fins i tot, algunes de marcat caràcter polític centrades en aspectes de la peculiaritat catalana —com ara la defensa del dret civil. Tampoc no pogueren ser insensibles davant les demandes de reforma de l'administració, tot i que mai no feren formulacions explícitament regionalistes, sinó, en el millor dels casos descentralitzadores, i també hagueren de fer seves una bona part de les crítiques contra la corrupció i la ineficàcia administrativa.

La seva malfiança envers els partits dinàstics portà la burgesia catalana a tancar-se en concepcions força corporatives de la política i clarament instru-

16. Conxita MIR, *Lleida 1890-1936: caciquisme polític i lluita electoral* (Barcelona 1985); i també Conxita MIR (recop.), *Actituds polítiques i control social en la Catalunya de la Restauració (1875-1923)* (Lleida 1989); M. J. MUIÑOS, *Ideologia i societat durant la Restauració: la precària configuració d'un ventall polític a Tarragona (1890-1914)*, tesi doctoral (Universitat de Barcelona, 1990); Gemma RUBÍ, *Partits, mobilització electoral i canvi polític a Manresa, 1899-1923*, treball de 9 crèdits (Universitat Autònoma de Barcelona, 1991); Antonio Francisco CANALES, *Passatgers de la mateixa barca. La dreta de Vilanova i la Geltrú (1903-1979)* (Lleida 1993); Josep ARMENGOL, Maricó JANUÉ i Gemma RUBÍ, *Una primera aproximació al comportament electoral de les circumscripcions i districtes catalans durant la primera Restauració (1876-1901)*, comunicació presentada al Congrés «Catalunya i la Restauració, 1875-1923» (Manresa, maig de 1992).

17. Celia CAÑELLAS i Rosa TORÁN, *Dinastisme i notables locals. L'arrelament social i urbà dels consistoris a la ciutat de Barcelona, comunicació presentada al Congrés «Catalunya i la Restauració, 1875-1923»* (Manresa, maig de 1992).

mentalitzadores dels parlamentaris. Un primer camí fou l'interès per aconseguir la representació directa en la vida política dels grups d'interessos, amb la inclusió a les candidatures de diputats i senadors de gent delegada directament d'aquests grups —propietaris, comerciants i fabricants.¹⁸ Dins d'aquest procés destaca la presència creixent a les corts d'industrials que eren socis del Foment.¹⁹

Una conseqüència lògica de tot això fou la migrada disciplina partidista dels parlamentaris catalans, molts dels quals se sentien més vinculats al seu grup d'interessos i a les seves corporacions que no pas al partit que en teoria representaven. D'aquesta manera hi hagué una clara mediatització i pressió sobre els candidats a parlamentaris. Davant els «homes de partit» els dirigents de les corporacions econòmiques catalanes defensaren la representació per «classes»; davant els diputats vinculats als corrents polítics es reivindicà la necessària representació del «país productor»; en comptes dels «fills de l'*encasillado*» governamental, es demanà la presència al parlament dels portaveus dels interessos reals dels districtes.

Les corporacions econòmiques, i en especial el Foment, demanaren als polítics dinàstics un compromís clar amb la causa del proteccionisme, i els exigiren, fins i tot, enfrontar-se amb els seus partits i governs. La pressió i la coacció ambiental sobre els parlamentaris catalans fou tan gran que aquests es veieren forçats, en moments crítics, a fer reunions conjuntes de tots ells —la «diputació catalana»— per tal d'actuar de manera unitària a les cambres legislatives.²⁰ Víctor Balaguer i Manuel Duran i Bas, dirigents dels liberals i dels conservadors catalans, foren dos casos clars d'aquest comportament independent d'alguns polítics, ja que manifestaren una més gran identificació amb els interessos econòmics «del país» que no pas amb els dels seus partits, actitud que els reportà no pocs problemes polítics.

La crisi del 98 i el canvi d'estratègia de la burgesia catalana

Com se sap, el desastre del 98 provocà una autèntica convulsió política i «nacional» i donà lloc a l'emergència de moviments de protesta en els quals tingueren un paper destacat diversos sectors burgesos, especialment les classes mitjanes urbanes. Hom podia ben bé dir que llavors es palesà com s'havien erosionat els valors cohesionadors que servien per estabilitzar el sistema de la Restauració. Perquè la desfeta colonial no havia provocat una crisi econòmica greu —tot i que la pèrdua del mercat antillà era important i que encara eren presents els afectes de la depressió agrària i de la desacceleració del creixement

18. Això passà a les eleccions generals de l'abril de 1879 a la ciutat de Barcelona amb els tres candidats conservadors, que foren escollits prèviament en assemblees de propietaris i professionals (l'advocat Manuel Duran i Bas), de comerciants i banquers (el navilier Frederic Nicolau) i de socis de l'Institut Industrial i de l'Institut del Foment (el propagandista proteccionista Francesc López i Fabra) (*vid.* Borja DE RIQUER, *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas. Correspondència 1866-1904* [Barcelona 1990], ps 91-92).

19. El moment de màxim èxit polític dels homes del Foment fou les eleccions generals de 1899, quan 13 dels 44 diputats elegits a Catalunya eren socis d'aquesta corporació.

20. Joan PALOMAS i Montserrat BRAVO, *Víctor Balaguer, la diputació catalana i la lluita pel proteccionisme (1881-1890)*, «Recerques», núm. 25 (1992).

industrial—, ni tampoc no havia generat una greu desestabilització social que posés en perill els interessos dels propietaris. No, allò era una autèntica crisi d'estat i de projecte nacional. En diversos sectors burgesos espanyols aflorà un sentiment generalitzat de frustració patriòtica i de desencís polític. La pèrdua de les darreres colònies devaluava el paper d'Espanya en el món —lord Salisbury qualificà llavors Espanya i Turquia de dues «potències mortes»—, la qual cosa evidenciava la ineficàcia i l'esgotament del sistema canovista. El que aleshores es denunciava era la manera de fer política, els partits i els dirigents dinàstics i l'absència d'un projecte de futur nacional espanyol amb capacitat de cohesionar i engrescar amplis sectors ciutadans.

Els nombrosos discursos regeneracionistes burgesos que llavors aparegueren, si bé coincidien essencialment en el diagnòstic de la crisi, divergien notablement en les tàctiques que calia emprar: o reformisme des de dins del sistema, protagonitzat pels mateixos partits dinàstics, o reformisme autoritari al marge dels partits, o, fins i tot, obertura del sistema als grups fins llavors exclosos. I les discrepàncies eren encara més grans pel que fa als objectius finals que calia assolir, que en general eren força abstractes i estaven més plens d'aspiracions moralitzadores que no pas de propostes concretes i operatives.

Les limitacions programàtiques i la contradictòria actuació del govern Silvela-Polavieja —especialment la reforma fiscal de Villaverde, considerada una «provocació» per amplis sectors burgesos— va generar un ampli moviment de protesta en el qual les burgesies mitjanes, les anomenades classes neutres, tingueren un protagonisme especial. Ara bé, la mobilització de les classes neutres tenia unes clares limitacions: era, bàsicament, un moviment espontani, poc organitzat i mancat d'uns objectius polítics clars. Hi predominava l'esperit de protesta, d'irritació dels contribuents contra la nova fiscalitat. Se censurava durament els polítics i els partits dinàstics, l'administració i, fins i tot, els grups de pressió de les grans burgesies, acusats d'insolidarisme i egoïstes. Però aquesta era una protesta poc organitzada que difícilment les cambres de comerç i les agràries podien controlar i dirigir. Si bé hi havia coincidència puntual en algunes reivindicacions, el moviment era massa heterogeni i tenia uns líders poc experimentats —Paraíso, Alba o el mateix Costa. I aquests homes no tenien la capacitat de dirigir, ni els mitjans organitzatius, ni els objectius polítics prou definits. Les reivindicacions de les classes neutres, més defensives que no pas reformistes, no s'emmarcaven en cap projecte polític de reestructuració de l'estat i de la vida política. A més, no hi havia un bloc social prou cohesionat i conscient que donés suport polític al que hauria significat una autèntica estratègia rupturista, de canvi polític. Per això, tan espontàniament i tan ràpidament com s'havia configurat es desféu el moviment de les classes neutres. Però Barcelona fou l'excepció.

El procés que conduí al canvi polític a Barcelona ha estat a bastament explicat; cal, però, retenir-ne alguns aspectes essencials. En primer lloc, l'amplitud del moviment de protesta, que congregà associacions de caràcter i representativitat molt àmplia i diversa —des de corporacions de fabricants i gremis de comerciants fins a entitats culturals i organitzacions polítiques—; i tot això relativament dirigit pels presidents de les principals corporacions ciutadanes: Foment, Ateneu, Amics del País, Liga de Defensa Comercial i Institut Agrícola. Aquest ampli abast del moviment barceloní era el resultat lògic de les peculiars

relacions establertes, ja des de les campanyes proteccionistes dels anys 1880, entre molt diversos sectors socials. Perquè a Barcelona hi havia una tradició de solidaritats verticals i una autèntica «cultura de la mobilització ciutadana», en bona part potenciada per la renovació i la dinamització dels instruments de sociabilitat.²¹ Això havia provocat un notable procés de vertebració del teixit social barceloní i havia possibilitat la creació d'un «espai públic ciutadà» molt més lliure i representatiu que l'estret joc polític legal. I des d'aquestes plataformes d'expressió i de politització sovint s'havien organitzat mobilitzacions al voltant d'objectius que eren presentats com a comuns de tota la col·lectivitat.

Aquesta tradició d'acció cívico-reivindicativa s'amplià i es consolidà després del desastre del 98 com a conseqüència de la política repressiva poc hàbil del tàndem Silvela-Dato. La contundent resposta governamental al tancament de caixes del 1899 —Barcelona visqué 17 mesos en estat de guerra, amb arbitràries detencions de comerciants, tancaments d'associacions, prohibicions de publicacions, d'actes i fins i tot dels mítings en favor de la concertació econòmica— provocà una gran solidaritat antirepressiva. I aquest ambient afavorí la coincidència política entre els variats sectors que participaven en el moviment. El regeneracionisme des d'una perspectiva catalana, és a dir, la proposta reformista del catalanisme més possibilista, es convertí en el lloc d'encontre d'industrials, comerciants, propietaris, professionals i intel·lectuals.²²

L'adopció final d'una via catalana es va fer en funció del fet que es considerava la més realista, la que més fàcilment aconseguiria el suport social imprescindible per forçar el canvi polític i electoral que obrís pas a la desitjada reforma de l'estat. Així, la candidatura dels «quatre presidents» de les corporacions més actives del moviment de protesta barceloní —Foment, Ateneu, Societat d'Amics del País i Lliga de Defensa Comercial— es presentà a les eleccions generals del 1901, ja amb el nom de «regionalista», i aconseguí vèncer la candidatura conjunta de conservadors i liberals. L'èxit electoral reflectia el consens generalitzat existent a Barcelona sobre la necessitat d'organitzar-se políticament en funció dels interessos propis, a partir del fet de considerar-se el país més dinàmic i avançat de l'estat i, per tant, el més interessat a potenciar un canvi en la manera de fer política. Es produïa, així, un viratge important en l'estratègia que havia seguit fins llavors la burgesia catalana. Era un canvi polític significatiu, ja que s'abandonava l'estret provincialisme, les actituds crítiques i escèptiques, però en el fons subordinades i escassament operatives, i s'anava cap a un projecte català de reforma de l'estat. S'iniciava la configuració d'una proposta que partia de la necessària conquesta i dinamització del poder local, que reivindicava un organisme regional amb capacitat d'intervenció en l'ordenament social i econòmic de Catalunya —«governar-nos nosaltres mateixos»— i plantejava una reforma política de l'estat —«fer d'això que ens governa un estat de debò» (Prat)—, que caldria, això sí, consensuar entre tots els sectors partidaris d'una regeneració profunda.

21. Sobre aquesta qüestió *vid.* els articles de Pere GABRIEL, *Espacio urbano y articulación política popular en Barcelona, 1890-1923*, i de Borja DE RIQUER, *Los límites de la modernización política. El caso de Barcelona, 1890-1923*, tots dos publicats a J. L. GARCIA DELGADO (ed.), *Las ciudades en la modernización de España, 1895-1935* (Madrid 1992), i també l'article d'Àngel Duarte, *Republicanos y movimiento catalanista a finales del siglo XIX*, text inèdit (1993).

22. *Vid.* Borja DE RIQUER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)* (Barcelona 1977) i Agustí COLOMINES COMPANYYS, *El catalanisme i l'Estat* (Barcelona 1993).

Tot això és el que explica que, en el cas de Barcelona, la mobilització ciutadana no acabés en una frustració política, com passà amb les altres propostes regeneracionistes hispàniques, que no tenien al darrere ni un suport social ampli ni un projecte polític coherent i possible. El que havia passat a Barcelona difícilment podria haver-se produït a cap més lloc de l'estat. A Bilbao, per exemple, no era fàcil que es configurés un bloc social ampli amb uns objectius reformistes comuns havent-hi com hi havia unes febles i poc articulades classes mitjanes que divergien profundament dels interessos de l'alta burgesia industrial, minera i financera, ben vinculada a la política dels partits dinàstics. I, a més, el discurs nacionalista de Sabino Arana tampoc no podia fer d'aglutinador interclassista, atès que denunciava amb vehemència els mals de la industrialització i en responsabilitzava l'oligarquia basca, i que difonia un discurs aïllacionista, etnicista i defensiu davant «la invasió maketa». I a València encara menys es podia donar quelcom semblant a Barcelona, perquè la burgesia agro-exportadora de la ciutat, que tenia una clara consciència d'ésser un grup secundari dins el conjunt de l'estat, ja estava prou ben instal·lada en el sistema de la Restauració. La conservada burgesia valenciana es mostrà sempre profundament recelosa davant qualsevol reorganització de la vida política i el seu enfrontament amb el radicalitzat republicanisme blasquista, que controlava el municipi, la feia extremament dependent dels governs de Madrid. Així, tant en el cas de Bilbao com en el de València, ens trobem amb unes classes benestants notablement diverses que tenien unes relacions i uns antagonismes socials molt peculiars, i per això no es donava la cohesió interclassista de Barcelona ni era possible que un discurs reformista i regionalista servís de base a una nova estratègia política burgesa envers l'estat.

L'escissió burgesa barcelonina reflectia el fracàs polític del sistema de la Restauració per tal d'acoblar totes les burgesies espanyoles. Era la crisi total d'un sistema basat en la delegació de la representació en els partits dinàstics. Perquè aquesta delegació passiva, que partia de la teòrica existència d'un consens burges al sistema creat per Cánovas, a Barcelona havia estat qüestionada i rebutjada per la mateixa burgesia de la ciutat. Però l'escissió encara palesava un altre fet més greu: la feblesa i les insuficiències del procés de nacionalització espanyol.²³ Perquè també havia estat l'escassa capacitat de convicció del projecte nacionalitzador espanyol el que havia forçat la burgesia de Barcelona a cercar una alternativa de futur arrelada en el particularisme del propi país. Era la reacció lògica d'un grup burges que vivia en una societat més dinàmica i cohesionada davant aquella feble identificació que existia entre l'estat espanyol i els ciutadans. Davant una Espanya-nació vista com una ficció —recordeu «L'Oda a Espanya» de Joan Maragall—, s'optava pel replegament cap a la realitat, cap al propi país.

23. He tractat amb deteniment aquesta qüestió a *Nacionalismos y Regionalismos en la España Contemporánea. Reflexiones, problemas y líneas de investigación sobre los movimientos nacionalistas y regionalistas*, ponència presentada al «Primer Congreso de Historia Contemporánea» (Salamanca, abril de 1992). Una versió reduïda, *La debole nazionalizzazione spagnola del XIX secolo*, apareix a «Passato e Presente», any XI, núm. 30 (1993), ps. 97-115.